

SAN'ATNING RIVOJLANISHI INSONIYAT JAMIYATINING TARAQQIYOTI BILAN UZVIY BOG'LIQI

S.S.Rasulova
Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada san'atning rivojlanishi, jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liqligiga, sharq uyg'onish davrida estetik tafakkur taraqqiyotining islom dini va uning manbalari bo'lgan Qur'oni Karim hamda Hadisi sharif ko'rsatmalari bilan uyg'unligiga hamda islom esetikatsida so'z, me'morchilik, musiqa va boshqa sa'nat turlarining insoniyat hayotida tutgan o'rniga asosiy e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: inson, san'at, me'morchilik, musiqa, esetika, musiqa, notiqlik, ong, madaniyat, Islom, Qur'on, Hadis, sharq, uyg'onish, alloma

THE DEVELOPMENT OF ART IS INEXTRICABLY LINKED TO THE DEVELOPMENT OF HUMAN SOCIETY

S.S.Rasulova
Kokand State University

Abstract: The article focuses on the development of art, its connection with the development of society, the harmony of the development of aesthetic thought during the period of the Eastern Renaissance with the teachings of the Islamic religion and its sources, the Holy Quran and Hadith, and the place of speech, architecture, music and other types of art in the life of humanity in Islamic aesthetics.

Keywords: man, art, architecture, music, aesthetics, music, oratory, consciousness, culture, Islam, Quran, Hadith, East, revival, scholar

Ma'lumki, san'atning rivojlanishi insoniyat jamiyatining taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Jamiyatning rivojlanishi kishilar ma'naviy ehtiyojlarining o'sishi bilan san'at va uning turlari ham rivojlanib borishi bilan bog'liqdir. Jumladan, aql va idrokning kamoloti hamda qo'l mutanosibligining kelib chiqishi ajoyib va hayratomuz san'at mo'jizalarining yaratilishiga olib kelgan. Zero, insoniyat badiiy g'oyalarining moddiy ifoda topishi uchun zarur bo'lgan qurol va vositalar yaratib, o'z kundalik hayoti mazmunini boyitishga intiladi. Demak, san'at mehnat bilan uyg'un tarzda rivojlanib borgan. Shu bois badiiy faoliyat shakllari inson mehnati zaminida vujudga kelib, bevosita mehnat jarayonlari bilan chirmashib ketgan.

Shuningdek, sharq uyg'onish davrida estetik tafakkur taraqqiyoti islom dini va uning manbalari bo'lgan Qur'oni karim hamda Hadisi sharif ko'rsatmalari bilan

bog'liq ekanligini ta'kidlash lozim. Xususan, islom gumanizmning mohiyati shundaki, u insonni ijtimoiy faollikka, musulmon jamoalariga, xatto nomusulmon qabilalarga hurmat bilan qarashga, ma'rifatli bo'lishga da'vat etadi. Insonning Alloh bilan yuzma-yuz bo'lib turishi islom madaniyatining jumladan, voqelikni go'zallik vositasida idrok etish tabiatini belgilaydi. Zero, Qur'oni Karimda «Alloh go'zal va go'zallikni sevadi» deyiladi. Demak, islomning estetik nuqtai nazari go'zallikka oshno bo'lmoqdir. Alloh go'zal ekan, u yaratgan odam ham, u bunyod etgan olam ham, o'z bandalariga hadya etgan nozu-ne'matlar ham go'zaldir. Shunga ko'ra Allohning ism-shariflarini madh etuvchi so'zlarimiz ham, uning qudratini namoyon etuvchi binolarimiz-me'morchilik obidalarimiz ham go'zal bo'lishi shartdir.

Ma'lumki, islom estetikasida so'z, me'morchilik, musiqa va sa'natning boshqa turlari vaqt xilqatiga bo'yin sunmaydi. Voqea-hodisalarning ketma-ketligi vaqt bo'yicha bir tartibda kelmaydi. Arab imlosi, g'azal bitiklari, me'moriy obidalar, qo'yingki, san'atning islomiy tilsimiy turlari, eshitish, ko'rish, his etish, sezish a'zolarimiz orqali ruhimizga hissiyot olib kiradi. Bundan shuni aytish mumkinki, islom estetikasi ijod dasturida fikr va narsalar shakli yaxlitligi ramziy-tilsimiy mazmun qobig'iga o'ralgan. Shu bois badiiy ong vaqt sarhadlaridan tashqarida ekanligi asosida mavhum fikrlash, mavhum shakl islom estetikasida ijodiy faoliyat ko'rsatishning asosiy mezonidir.

Zero, islom san'ati o'z mohiyatiga ko'ra ilohiy tafakkurga yo'g'rilgandir. Bu holat she'riyatda (g'azal), musiqada (maqom), tasviriy san'atda (naqsh), me'morchilikda (masjid, maqbara, madrasa) yorqin ko'zga tashlanadi.

IX-XI asrlarda Movarounnahrda madaniyat, ilm-fan, san'at va adabiyot islom madaniyati yo'nalishida rivojlandi va taraqqiy etdi. Bu davrda Axmad al-Farg'oniy, al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sino, Imom al-Buxoriy, at-Termiziy, Abdulqosim Firdavsiy, Axmad YAssaviy, Maxmud Qoshg'ariy, Zamaxshariy, YUsuf Xos Xojib, Najmiddin Kubro kabi yuzlab fozillar yashab ijod qildilar. Bu zabardast daholar islom madaniyati va ma'rifatini gullab yashnashida katta rol o'ynadilar.

Sharqning ilk Uyg'onish davri qomusiy olimi Forobiy tabiiy-ilmiy, falsafiy, ijtimoiy-siyosiy axloqiy masalalar bilan bir qatorda tilshunoslik, shariat, notiqlik san'ati hamda musiqa nazariyasiga oid yuzlab asarlarni yaratdi.

Jumladan, ulug' mutafakkir «Baxt-saodat to'g'risida»gi risolasida inson go'zallikni samarali idrok etishi uchun unda nozik tabiat va aqliy mukammallik zamini bo'lishi kerak, hissiy va aqliy qobiliyatga ega bo'lgan insongina dunyoning barcha sirlarini bila olishi mumkin deb ta'kidlaydi. Bilim insonga baxt va shodlik keltiradi. Inson bilim orqali o'zida go'zallik va mukammallikni kashf etadi deb uqtiradi.

Forobiy insonni o'z-o'zini tarbiyalashda, uni estetik rivojlanishda nazm va musiqa sanatining o'rnini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, san'atning barcha

turlari bir-biridan farq qiladi. Masalan, nazm san'ati so'z bilan, tasviriy san'at esa buyoq bilan ish ko'radi, lekin ular insonga bir xil ta'sir ko'rsatadi.

Yana Forobiy «Musiqqa haqida katta kitob» asari bilan mashhurdir. U musiqa ilmining nazariy va amaliy tarmoqlarini, kuylarning ichki tuzilishi, qonuniyatlarini hisobga olib tovushlar vujudga kelishining tabiiy va ilmiy asoslarni ko'rsatib berdi.

Xullas, buyuk allomaning she'riyat hamda musiqa nazariyasiga oid asarlari sharq xalqlari adabiy estetik qarashlari tarixida muhim o'rin tutadi. Xususan, san'at mutafakkirning fikricha insonda go'zal estetik fazilatlarini tarbiyalashga qodir kuchga egadir. Shuningdek, Forobiy insoniy sifatlarning barchasini odamlar va narsalar go'zalligi tarzida baholab, ularni maqsadga muvofiqlik va foydalilik tomonlari bilan uzviy bog'laydi. U "She'r san'ati haqida" degan risolasida badiiy faoliyatni uziga xos tarzda voqelikka taqlid qilishga qiyos etib, she'riyatning inson ruhiy dunyosiga ta'sirini asoslab beradi.

Sharq mutafakkirlarimizdan yana biri Abu Rayhon Beruniy esa nafosat haqidagi qarashlarida voqea-hodisalarning o'zaro aloqadorlik manbai hamoxanglik va uyg'unlikdir deb ko'rsatadi.

Beruniy estetik qarashlarida nafosatning tabiiy asosi sifatida amal qiladigan hamoxanglik ayrim hodisalarga ham tadbiq etilgan bo'lib, go'zallik tabiati va insonga xos bo'lgan kamolot, yetuklik (darajasi) sifatida baholangan.

Uyg'unish davrining zabardast allomalaridan yana bir Ibn Sino esa uzining estetik qarashlarida estetika bilan axloq muammolarini bir-biriga bog'lab talqin etadi. U Kitob af-shifo asarining so'z boshisida musiqaning estetik xususiyati haqida gapirib, bu san'at turining axloqiy tarbiyadagi ahamiyatiga, she'riyatning kishilarga go'zal fazilatlar singdirish imkoniyatlariga to'xtalib o'tadi.

Bizga ma'lumki, Ibn Sino musiqaga oid beshta asar yozgan. U musiqa bilimiga oid to'plam asari muqaddimasida tovushning sezgi organlariga ta'siri, uning yoqimli va yoqimsizligi, tovushni eshitganda rohatlanish yoki nafratlanish hissining paydo bo'lishi masalalariga diqqatni qaratadi. Unda musiqaning kishi hayotida qanchalik zarurligi va uning paydo bo'lishi sabablari haqida muloxaza yuritadi, chunki inson tabiati yoqimli narsalar orqali engil tortadi, orom oladi, aksi bo'lsa, og'ir tortadi, oromi yo'qoladi. Ibn Sinoning fikricha, inson qalbi, o'z tabiati bilan bir-biriga monand bo'lgan tovush va ritmlarni yoqtiradi va hokazo.

Xulosa qilib aytganda, O'rta asr renessansining qomusiy aql egalari voqelikka estetik munosabatda bo'lish insonning san'atga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi deb hisoblaganlar.

Shuningdek, san'atning g'oyaviyligi san'atkorning sinfiy pozitsiyasiga ham bog'liq. Masalan o'tmishda san'atkorlar muayyan bir sinfninng manfaatlari va irodasini ifoda etganlar usha sinfninng xursandchiligini ko'rib xursand bo'lganlar, xafagarchiligini ko'rib esa xafa bo'lganlar. Chunki ijodkor asar yaratish jarayonida

o'z davrining siyosiy hayotidan butunlay xolis bo'lishi o'zining siyosiy qarashlari va g'oyalaridan mustasno tarzda ijod qilishi mumkin emas. Shuning uchun ham ilg'or, taraqqiyparvar ruhdagi siyosiy g'oyalar barcha davrlarda ham ijodkorlar iste'dodiga samarali ta'sir ko'rsatgan va san'atning ravnaqi uchun xizmat qilgan. Qoloq va mustabid ruhdagi siyosiy g'oyalar esa ijodkorlar faoliyatiga halokatli ta'sir o'tkazgan. Buni biz sho'rolar davrida A.Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, A.Qahhor ijodida ko'rishimiz mumkin. San'atning g'oyaviyligi yuksak ma'nodagi axloqiy ideallarni aks ettirganda yanada chuqurroq namoyon bo'ladi.

San'at va axloqning o'zaro munosabatlari estetikada muhim masalalardan biri bo'lib, bu masalaga quyidagicha yondashiladi. Birinchi uslub ovro'pa estetikasida Russo va L.Tolstoy ijodida uchraydi. San'atdagi axloqiylikning mohiyati shundaki, uning targ'ibotchilari badiiy ijodni axloq-odobga bo'yin sundirish, ezgulikni san'atning birdan-bir va eng oliy maqsadi sifatida targ'ib etish lozim, deb hisoblaydi. San'atga axloqiylik ruhida yondashuv g'oyasi insonning ma'naviy-ruhiy kamol topishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, san'at voqelikni aks ettirish jarayonida jamiyatda amal qilayotgan axloqiy munosabatlarni, odob qoidalarini shuningdek, insonning ichki ma'naviy dunyosini ochib berish uchun xizmat qiladi.

San'at taraqqiyotining muhim qonuniyatlaridan yana biri san'atning xalqchilligi masalasidir. Hozirgi kunda umuminsoniy va milliy manfaatlar hamda qadriyatlarga amal qilish san'atning xalqchilligini ta'minlaydi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Sh.O.Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qa'tiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. "O'zbekiston". - 2017.
2. X.Capoxonov, M.Yuldasheva. Etika-estetika asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent; - 2014.
3. I.Karimov - Ajodlarimiz merosida qadriyatlar jilosi - Toshkent: - 2000.
4. I.Karimov - Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch - Toshkent: - 2008.
5. E.Umarov - Estetika - Toshkent: - 2002.